

Янна ЧЕПУРЕНКО

Фонд президентів України як бібліотечно-архівна колекція

Фонд президентів України засновано у 1996 р. у Національній бібліотеці України імені В. І. Вернадського як президентську бібліотечно-архівну колекцію. Цей статус передбачає характерні завдання, функції та шляхи їх реалізації.

Фонд президентів України (далі – ФПУ) було утворено відповідно до Указу Президента України від 5 квітня 1996 р. «Про надання Центральній науковій бібліотеці імені В. І. Вернадського статусу національної» [16]. 11 жовтня 1996 р. Президентом України було затверджено Положення про Фонд президентів України [19], яке визначало основні засади формування документного фонду та функціонування ФПУ як структурного підрозділу Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського (НБУВ). Цей документ став основним при визначенні завдань і функцій ФПУ, політики комплектування документного фонду, видового складу документів, організації зберігання та використання документного фонду бібліотечно-архівної колекції.

Заснування ФПУ пов'язане зі становленням і функціонуванням в Україні інституту президентства. Інститут президентства є порівняно новим явищем у суспільно-політичному житті та державному будівництві України. Його становлення було ключовим у реформуванні державної влади у зв'язку з проголошенням незалежності України та зміною її конституційного ладу. Декларацією про державний суверенітет України було проголошено, що державна влада у країні здійснюється за принципом її поділу на законодавчу, виконавчу і судову. Це зумовило введення інституту президентства [9]. 5 липня 1991 р. Верховною Радою Української РСР було прийнято два закони, що започаткували інститут президентства в Україні і визначили його головні засади: «Про заснування поста Президента Української РСР і внесення змін та доповнень до Конституції (Основного Закону) Української РСР» [10] та «Про Президента Української РСР» [18]. Процес становлення інституту президентства тривав і у ході підготовки нової Конституції України. Визнано, що теоретичною основою становлення інституту пре-

зидентства була насамперед Концепція нової Конституції України, схвалена Верховною Радою 19 червня 1991 р. [6], проекти Конституції України в редакціях 1992, 1993, 1995 рр. та Конституційний Договір між Верховною Радою України та Президентом України, ухвалений 8 червня 1995 р. Остаточно статус президента України було визначено Конституцією України 1996 р. [2]. Саме тоді було розпочато формування документного фонду ФПУ.

Для світової бібліотечної, архівної та музейної практики формування таких колекцій справа не нова. Так, відомі бібліотечно-архівні колекції президентів США (президентські бібліотеки), президентські архіви і музеї у країнах Європи та країнах СНД. Основною ознакою президентських бібліотечно-архівних колекцій є їх функціонально-цільове призначення: збирання, збереження, використання та уведення в освітній, науковий та культурний обіг документної спадщини інституту президентства певної країни. Для таких колекцій існують певні тематичні напрями: історія становлення та формування президентства, організаційні та правові засади функціонування інституту президентства певної країни; розкриття офіційної діяльності президента країни; всебічне висвітлення життя президента в контексті його допрезидентської, президентської та післяпрезидентської діяльності. Традиційною структурою документного фонду є органічне поєднання бібліотечного, архівного та музейного фондів у єдиний документний фонд президентської бібліотечно-архівної колекції. Іншою характерною ознакою є розробка і проведення під егідою президентської бібліотечно-архівної колекції освітніх, наукових та культурно-просвітницьких програм, спрямованих на формування національної свідомості, патріотизму, поваги до своєї історії. Характерною ознакою є і правове регулювання формування фондів і використання інформаційних ресурсів президентських бібліотечно-архівних колекцій шляхом поєднання як спеціальних норматив-

---

Чепуренко Янна Олексіївна, к. і. н., зав. відділу пошуку та обліку документів Фонду президентів України.

но-правових актів, що регулюють процеси комплектування, зберігання та умови використання документного фонду президентської бібліотечно-архівної колекції, так і галузевих правових актів, що регулюють правовідносини в бібліотечній, архівній, музейній галузях, авторському праві, в галузі державної таємниці та національної безпеки. Характерним є те, що формування документного фонду та його використання передбачає тісну співпрацю спеціалістів президентської бібліотечно-архівної колекції з уповноваженими особами президентів, оскільки формування музейного та архівного фонду здебільшого залежить від тих документів і матеріалів, які передаються президентами країни, їхніми родинами та державними діячами, причетними до виконання президентами своїх службових обов'язків, а також тими особами, що їх життя та діяльність були пов'язані з особою президента країни.

Узагальнюючи характерні ознаки, можна визначити, що президентська бібліотечно-архівна колекція – це зібрання документів на різних носіях інформації з історії, розвитку та функціонування інституту президентства певної країни, життя та діяльності президента цієї країни, епохи його президентства, що передбачає виявлення, збір, вивчення, наукову обробку документів, уведення їх у освітній, науковий і культурний обіг шляхом організації у бібліотечний, архівний та музейний фонди.

ФПУ – це президентська бібліотечно-архівна колекція, яка «є основним центром, що забезпечує збирання, збереження та запровадження в науковий і культурний обіг документальних матеріалів, які відображають державну, суспільно-політичну діяльність, творчість та життя президентів України» [19].

Позитивним є той факт, що ФПУ було засновано в Національній бібліотеці України імені В. І. Вернадського, де склалися традиції та існує досвід комплектування, наукової систематизації, збереження і використання колекційних фондів [3, 8]. Характерними рисами ФПУ, які різнять її від інших президентських бібліотечно-архівних колекцій, є такі:

- ◆ об'єднання в одному фонді документної спадщини всіх президентів України, що висвітлює процеси державотворення в Україні протягом усієї її історії, створює умови для комплексного дослідження інституту президентства, діяльності президентів, вищих посадових осіб України, форм державної влади на території України;
- ◆ формування документного фонду розпочато майже одночасно із запровадженням і конституційним закріпленням інституту президентства в Україні, що сприяє повноті поточного комплектування;

- ◆ ФПУ є структурним підрозділом НБУВ, що дає змогу ефективно поєднувати інформаційні ресурси в справі бібліотечного, інформаційного, бібліографічного, аналітичного обслуговування як користувачів НБУВ, так і державних органів влади, зокрема, здійснювати інформаційно-аналітичне забезпечення діяльності Президента України, його органів та служб.

Основними завданнями ФПУ як президентської бібліотечно-архівної колекції є:

- ◆ збирання, збереження та уведення в освітній, науковий і культурний обіг документної спадщини, яка відображає історію, організацію і функціонування інституту президентства в Україні, історичні форми державної влади на території України, персоналій президентів України;
- ◆ інформування широкої громадськості про діяльність президентів України, формування у суспільній свідомості поваги до інституту президентства, особи Президента як глави держави та символів державної і президентської влади;
- ◆ бібліографічне, інформаційно-аналітичне забезпечення функціонування інституту президентства в Україні.

ФПУ виконує функції, які характеризують його теоретичне і практичне значення для процесу формування системи національних інформаційних ресурсів, розвитку процесів державотворення, збереження історичної спадщини. Такими основними функціями є історико-меморіальна, наукова, освітня, виховна, інформаційна, та культурно-просвітницька функції.

Історико-меморіальна функція ФПУ є однією з найважливіших. Вона реалізується шляхом:

- ◆ ретроспективного та поточного комплектування бібліотечного, архівного та музейного фондів ФПУ оригіналами або копіями документів на всіх видах носіїв інформації, спрямованого на формування документних фондів, що відображають історію, організацію та функціонування інституту президентства, процеси державотворення в Україні;
- ◆ формування особових фондів: президентів України, осіб, діяльність яких пов'язана з реалізацією державної влади в Україні, у т.ч. ідеї президентської влади в Україні;
- ◆ формування документного фонду, який висвітлює життя та діяльність президентів інших країн, історію, організацію та функціонування інституту президентства в світі;
- ◆ організації системи наукової обробки документів на різних видах носіїв інформації;
- ◆ збереження документів, що знаходяться у

- фонді, створення страхових копій документів;
- ♦ організації документообміну з суміжними бібліотечними, архівними, музейними та інформаційними установами;
  - ♦ створення інформаційних продуктів (баз та банків даних, каталогів і картотек), спрямованих як на розкриття документного фонду бібліотечно-архівної колекції, так і на створення нових інформаційних ресурсів (формування баз даних офіційної діяльності Президента України; формування баз даних зарубіжних публікацій, що містять матеріали про життя і діяльність президентів України й аналіз функціонування інституту президентства в Україні тощо);
  - ♦ забезпечення умов користування документами на всіх видах носіїв інформації відповідно до законодавства України.

Згідно з Положенням ФПУ діє на правах науково-дослідного інституту. Це зумовлює наукову функцію ФПУ як президентської бібліотечно-архівної колекції і передбачає наукову організацію формування та використання документного фонду ФПУ. Наукова функція ФПУ реалізується також у спосіб:

- ✓ наукової класифікації документів та створення науково-довідкового і науково-пошукового апарату ФПУ;
- ✓ наукової експертизи точності цитування актів Президентів України;
- ✓ прогнозування інформаційних потреб користувачів документного фонду з метою упереджувального комплектування ФПУ;
- ✓ вивчення діяльності президентських бібліотек, фондів, архівів і аналогічних їм установ інших держав з метою запровадження позитивного досвіду в роботу ФПУ;
- ✓ проведення наукових конференцій, семінарів, симпозіумів з питань формування та використання документних ресурсів президентських бібліотечно-архівних колекцій, а також з питань державотворення, формування та функціонування інституту президентства (спільно з профільними науковими установами).

Інформаційна функція реалізується шляхом бібліографічного пошуку, бібліографування, бібліографічного обслуговування, спрямованого на розкриття документного фонду ФПУ, забезпечення інформаційних потреб користувачів та довідково-бібліографічного, інформаційно-аналітичного обслуговування Президента України та його служб. Частиною інформаційної діяльності є бібліографічна діяльність ФПУ, яка реалізується в двох напрямках: формування довідково-бібліографічного апарату ФПУ та створення системи бібліографічних покажчиків. Довідково-

бібліографічний апарат ФПУ складається з довідково-бібліографічного фонду та системи каталогів і картотек. Основна частина довідково-бібліографічного фонду ФПУ – це офіційні видання України та видання офіційних документів Президента України, а також (відповідно до Положення про Фонд президентів України) копії архівних документів офіційної діяльності Президента України. Іншу частину фонду складають довідкові, енциклопедичні, бібліографічні вітчизняні та зарубіжні видання тематики ФПУ, які забезпечують здійснення усіх процесів реалізації інформаційної функції ФПУ. Система каталогів і картотек ФПУ – це сукупність планомірно організованих, взаємопов'язаних та доповнюючих один одного каталогів і картотек, які є невід'ємною частиною системи каталогів і картотек НБУВ. Система каталогів ФПУ складається з систематичного та алфавітного каталогів, які організовано в традиційній картковій і в електронній формі. До системи каталогів ФПУ створюється фактографічний каталог, який містить бібліографічні відомості про документи тематики ФПУ незалежно від місця їх знаходження – це документи відповідної тематики інших президентських бібліотечно-архівних колекцій, бібліотек, архівів, музеїв. Характерною особливістю системи каталогів ФПУ є те, що вони містять бібліографічні відомості про документи усіх видів, які представлені в ФПУ (видання, архівні, музейні документи). До каталогу включаються також бібліографічні відомості про статті з періодичних і неперіодичних вітчизняних і зарубіжних видань. Бібліографічні записи в каталогах ФПУ анотуються – дається характеристика документа або його частини з точки зору призначення, змісту, форми тощо. Першим етапом створення довідково-пошукового апарату ФПУ став систематичний та алфавітний каталог (в електронній та картковій формах) «Інститут президентства в Україні». Він містить 6400 анотованих бібліографічних записів про статті з неперіодичних і періодичних видань та 680 – про видання, в яких розкривається ідея президентської влади в Україні, конституційно-правовий статус Президента України, його діяльність в галузі внутрішньої і зовнішньої політики, організація і проведення виборів президента України, діяльність Адміністрації президента України та інші.

Систему бібліографічних покажчиків ФПУ складають науково-допоміжні, рекомендаційні, універсальні, галузеві, тематичні. Окреме місце в системі посідають персональні бібліографічні покажчики, присвячені президентам України та вітчизняним державним діячам. У ФПУ підготовлено до друку хронологічні бібліографічні покажчики «Виступи, доповіді, звернення, послання, статті, привітання,

співчуття Президента України. Президент України Леонід Кравчук (грудень 1991 – липень 1994 р.)» та «Виступи, доповіді, звернення, послання, статті, привітання, співчуття Президента України. Президент України Леонід Кучма (липень 1994 – листопад 1999 р.)». Одним з напрямів бібліографічного пошуку та бібліографування є формування системи бібліографічних покажчиків, присвячених президентам інших країн. На реалізацію інформаційної функції спрямовано також випуск періодичних та продовжуваних інформаційно-аналітичних видань, які розкривають діяльність інституту президентства в Україні та досвід функціонування інституту президентства за кордоном. Інформаційну функцію, спрямовану на інформаційно-аналітичне, довідково-бібліографічне забезпечення Президента України та його служб ФПУ здійснює у співпраці зі Службою інформаційно-аналітичного забезпечення органів державної влади та іншими структурними підрозділами НБУВ.

Як уже зазначалося, характерною особливістю президентських бібліотечно-архівних колекцій є їх освітня та виховна функції. Ці функції притаманні ФПУ і реалізуються шляхом співпраці з освітніми установами щодо розробки й організації освітніх програм, спрямованих на вивчення історії, процесів державотворення в Україні, формування національної свідомості, поваги до українського та інших народів, патріотизму та поваги до рідної історії. Освітні програми на матеріалах документного фонду ФПУ мають стати складовою частиною навчального процесу як системи середньої, так і вищої освіти.

Культурно-просвітницька функція ФПУ реалізується шляхом організації тематичних виставок, які розкривають документний фонд бібліотечно-архівної колекції; тематичних екскурсій по фондах бібліотечно-архівної колекції, розрахованих на різні категорії користувачів (учнів, студентів, спеціалістів та інші категорії); презентації видань тематики ФПУ, зустрічі з авторами, твори яких представлені в ФПУ; організації зустрічей з особами, діяльність яких представлено в документному фонді, у тому числі президентами України; створення відео- та кінодокументів, які розкривають документні фонди ФПУ.

Інститут президентства посідає особливе місце в системі органів державної влади. Він, на думку багатьох учених, не уособлює окремого виду державної влади, але бере участь у здійсненні майже всіх загальнодержавних видів влади в межах наданих повноважень [1, 22]. Щодо тематики комплектування, то вона виходить із завдань та функцій ФПУ.

Основні принципи визначення тематики ФПУ такі:

- ♦ об'єктивність, яка у комплектуванні документного фонду ФПУ означає неупередженість, незалежність комплектування від світоглядних та суспільно-політичних орієнтацій;
- ♦ системність: документи ФПУ мають розкривати формування і функціонування інституту президентства як цілісного процесу, його багатогранних зв'язків зі структурами влади і управління, іншими соціальними інститутами;
- ♦ принцип розвитку: при відборі документів для комплектування важливим є залучення документів, які відображають історію розвитку державності в Україні і тим самим розкривають передумови заснування та функціонування інституту президентства в Україні;
- ♦ принцип плюралізму у комплектуванні документного фонду ФПУ, який реалізується шляхом рівного представлення документів різної тематики, розкриття усіх аспектів президентської історії, законодавства, організації, технології.

Документний фонд ФПУ має на меті розкрити еволюцію української державної традиції в цілому і традиції президентства зокрема. Основними тематичними напрямками ФПУ є:

- ♦ ідея, становлення та функціонування інституту президентства в Україні;
- ♦ життя та діяльність президентів України;
- ♦ історичні форми організації державної влади в Україні;
- ♦ життя та діяльність осіб, причетних до процесу реалізації державної влади в Україні;
- ♦ організація та функціонування інституту президентства в інших країнах, життя та діяльність президентів інших держав;
- ♦ державна символіка України та зарубіжних країн.

Безперечно, що більшу частину документного фонду ФПУ складають документи, що стосуються інституту президентства в Україні та осіб президентів України. Велика увага при комплектуванні документного фонду ФПУ приділяється документам і матеріалам, які розкривають конституційно-правовий статус Президента України, організацію і проведення президентських виборів, офіційну діяльність Президента України в галузі внутрішньої і зовнішньої політики, функціонування Адміністрації Президента України. Документи, що розкривають життя та діяльність Президентів України, інших державних осіб, комплектуються так, щоб певна особа була представлена на тлі тих історичних та соціально-політичних подій, які відбувалися під час життя та державницької діяльності цієї

особи. Важливе місце в документному фонді відведено документам, які розкривають родинне коло Президента України, життя та діяльність осіб, до повноважень яких належить допомога Президентам України у виконанні їх державних обов'язків.

Інша частина фонду – це документи, які розкривають історію державотворення в Україні в різні історичні періоди. Окреме місце посідають документи, пов'язані з ідеєю реалізації президентської влади в Україні, у тому числі в українській діаспорі.

Важливим тематичним напрямом у формуванні документного фонду ФПУ є тема змісту і природи інституту президентства в системі державної влади, загальної характеристики інституту президентства в різних країнах. Інститут президентства пройшов довгий шлях розвитку, став результатом еволюції політичної думки та політичної практики, сукупності історичних, політичних, правових та інших чинників. Посада президента запроваджується в 150 країнах світу (з близько 200), решта країн має монархічну форму правління. Вперше інститут президентства виник у США як результат прагнення до встановлення сильної, але дійсно демократичної державної влади і держави загалом на противагу монархії [1, 22]. Інститут президентства в зарубіжних країнах розкривається документами, які стосуються історії президентства, правових та організаційних засад функціонування інституту президентства, осіб президентів окремих країн.

Для повноти відображення інституту президентства та для інформаційно-аналітичного забезпечення діяльності Президента України важливим є формування фонду іноземних документів, які висвітлюють діяльність Президента України. Формування такого фонду передбачає наукове опрацювання значного масиву інформаційних ресурсів різними мовами. Комплектування та наукова обробка такого фонду має здійснюватися шляхом кооперації подібних установ (президентських бібліотек, національних бібліотек, архівів тощо) різних країн у справі ведення бібліографії публікацій про інших президентів у вітчизняній пресі. Причому із застосуванням сучасних бібліотечно-інформаційних технологій це можуть бути різні форми подачі документів: друківані бібліографічні покажчики, бази та банки даних (повнотекстові, бібліографічні, фактографічні), мікроформи цих документів або інші форми їх копій. Таким чином установа, до функцій якої належить збір, обробка та введення в обіг документної спадщини президентства, здійснює документообмін, збагачуючи свої фонди іноземними документами, опрацювати які вона не має змоги. У справі документообміну важливим є організація

обміну офіційними виданнями. Безперечно, що офіційні видання – це цінна джерельна база вивчення історії держави, діяльності органів державної влади і зокрема діяльності президента країни. Формування фонду вітчизняних і зарубіжних офіційних документів (видань, баз даних) – один з найважливіших напрямів діяльності ФПУ.

Особливістю президентських бібліотечно-архівних колекцій є те, що їх тематика розкривається різними видами документів. Відповідно до цього ФПУ комплектується виданнями (творами друку), їх копіями та відбитками з видань; машинозчитуваними документами; мікрографічними документами; відео-, фото-, фонодокументами; архівними документами та їх копіями; музейними документами, електронними виданнями.

Документний фонд ФПУ – це система, яка складається з архівного, бібліотечного та музейного фондів. До бібліотечного фонду відповідно до «Положення про Фонд президентів України» в першу чергу належать «друковані видання, що відображають державну, суспільно-політичну діяльність, життя і творчість президентів України», а також «службові видання адміністрацій президентів України, інших органів та служб при президентах України» [19]. Бібліотечний фонд ФПУ складають неперіодичні, періодичні, продовжувані, серійні вітчизняні та зарубіжні видання (твори друку), їх копії та відбитки. Щодо цільового призначення видань, то ФПУ комплектується науковими, науково-популярними, громадсько-політичними, довідковими, енциклопедичними та літературно-художніми виданнями. Окреме місце в бібліотечному фонді відведено меморіальним та ювілейним виданням. Наукове обґрунтування інституту президентства розкривається монографіями, авторефератами дисертацій, матеріалами наукових конференцій, збірниками наукових праць. Для повноти і вичерпності фонду при комплектуванні враховується те, що ФПУ комплектується як першими виданнями, так і перевиданнями, доповненими, виправленими, переробленими та стереотипними виданнями. До бібліотечного фонду належать також видання зі вступним словом або вітанням Президента України безпосередньо цьому виданню або події, якій присвячено видання. З метою повноти бібліотечного фонду організовується комплектування копіями видань або відбитками з видань, які тематично належать фонду і оригінали яких ФПУ не має можливості придбати через різні обставини. Особливістю бібліотечного фонду ФПУ як бібліотечно-архівної колекції є те, що бібліотечний фонд має на меті розкрити історію інституту президентства та історію державотворення в Україні

шляхом як поточного, так і ретроспективного комплектування сучасними документами та документами минулих років. У бібліотечному фонді ФПУ сьогодні зібрані видання, які розкривають діяльність Президента України в галузі внутрішньої і зовнішньої політики. Особливе місце посідають видання виступів та промов Президента України *. Окремо слід зазначити місце в бібліотечному фонді ФПУ авторських видань президентів України. Серед них – авторські праці Президента України Леоніда Кравчука, Президента України Леоніда Кучми, книги з дарчими написами президентів України **. Таким чином у бібліотечному фонді ФПУ концентруються усі видання тематики «Інститут президентства в Україні».

Відповідно до Положення до ФПУ належать документи з особових архівів президентів України, що перебувають у їхній приватній власності і не входять до номенклатури справ державного архіву Президента України, а також копії архівних документів офіційної діяльності президентів України, їхніх органів та служб [19]. Саме такі документи складають архівний фонд ФПУ. До архівного фонду ФПУ віднесено безпосередньо архівні документи, фотодокументи, кіно-, відеодокументи, а також аудіодокументи. Складовою частиною архівного фонду є видання з дарчими написами Президенту України.

Основна мета музейного фонду ФПУ – за допомогою творів мистецтва розкрити особу того чи іншого президента, державного діяча. Музейний фонд – це наочна форма історичної події, історичної особи. Музейний фонд ФПУ складають твори мистецтва, що містять будь-яку інформацію про президентів України. За видами документів музейного фонду слід визначити меморіальні і зображувальні (графіка, живопис, твори декоративно-прикладного мистецтва). Традиційно в практиці формування президентських бібліотечно-архівних колекцій музейний фонд складається також з подарунків президенту країни, а також його особистих колекцій, переданих до фонду.

* Серед таких видань: Послання президента України до Верховної Ради України про внутрішнє і зовнішнє становище України. – К. : Преса України, 1997. – 142 с.; Відповідальність перед Україною : Доповідь Президента України Л. Д. Кучми на урочистих зборах з нагоди 1-ї річниці прийняття Конституції України. – К. : Україна, 1997. – 28 с.; *Кучма Л. Д.* Націю звеличують великі цілі і діла : Виступ Президента України Л. Д. Кучми у Верховній Раді України 22 лютого 2000 року. – К., 2000. – 93 с.; та ін.

** До ФПУ було передано книгу: *Леонід Кучма*. Подія історичної ваги. 10 років незалежності. (К., 2001) з дарчим написом Президента України Леоніда Кучми: «Фонду президентів України».

Важливим аспектом функціонування президентських бібліотечно-архівних колекцій є правове забезпечення формування їх документних фондів та використання інформаційних ресурсів. Безперечно, основним документом, яким керується кожна президентська бібліотечно-архівна колекція, є конституція країни. ФПУ у своїй діяльності в першу чергу керується Конституцією України. Цей документ є основним при формуванні, організації, зберіганні та використанні документного фонду. Зазначені процеси стосуються як фондоутворювачів – осіб, життя і діяльність яких представлена у ФПУ, так і користувачів документного фонду. Щодо фондоутворювачів, то при організації документного фонду президентів України, інших державних осіб ФПУ керується тими статтями Конституції України, які забезпечують громадянам право на повагу до їх гідності (ст. 28), недопущення збирання, зберігання, використання та поширення конфіденційної інформації про особу без її згоди (ст. 32), право на володіння, користування та розпоряджання своєю власністю, результатами своєї інтелектуальної та творчої діяльності (ст. 41), право на результати своєї інтелектуальної, творчої діяльності, неможливість використовувати або поширювати ці результати без згоди власника (ст. 54) та іншими.

Традиційно президентські бібліотечно-архівні колекції започатковуються відповідно до спеціальних нормативних актів (законів, указів президента). Оскільки президент є державною посадовою особою, то документна спадщина його офіційної діяльності є частиною національної культурної та історичної спадщини держави. Як розпорядитися цією спадщиною і як її організувати з метою збереження – справа держави. Приватні архіви президента – це приватна власність, і її долю вирішує безпосередньо президент. Прийняття спеціальних правових актів про заснування, формування та використання президентських бібліотечно-архівних колекцій вирішується кожною державою по-своєму, з урахуванням національних традицій бібліотечної, архівної, музейної справи. До спеціальних правових актів, згідно з якими проходить процес формування і використання документного фонду ФПУ, слід віднести укази Президента України «Про надання Центральній науковій бібліотеці імені В. І. Вернадського статусу національної» від 5 квітня 1996 р. та «Про Положення про Фонд президентів України» від 11 жовтня 1996 р. Перший указ президента України констатує факт створення бібліотечно-архівної колекції «Фонд президентів України». Положення про Фонд президентів України, затверджене указом Президента України,

є спеціальним правовим актом, яким визначено статус ФПУ, його основні завдання і функції, видовий і тематичний склад документів, які належать бібліотечно-архівній колекції, механізм включення документів до фонду, засади використання документного фонду та організаційні аспекти. Положення є основним документом, яким керується ФПУ у своїй діяльності зі збору, зберігання та використання документного фонду. Правове регулювання комплектування, вивчення, збереження та використання документів бібліотечного, архівного та музейного фондів ФПУ регулюється відповідними галузевими законами України «Про бібліотеки і бібліотечну справу» [12], «Про Національний архівний фонд і архівні установи» [17], «Про музеї та музейну справу» [15].

При організації використання документного фонду в першу чергу реалізується ст. 34 Конституції України, яка гарантує кожному право вільно збирати, зберігати, використовувати і поширювати інформацію. В цій же статті Конституції зазначається, що «здійснення цих прав може бути обмежене законом в інтересах національної безпеки, територіальної цілісності або громадського порядку... для захисту репутації... інших людей». Саме тому в Положенні [19] чітко визначені правила користування документним фондом ФПУ. Обмеження, строки розсекречування та форми доступу до архівних документів та документальної інформації регулюються також законами України «Про державну таємницю» [14], «Про Національний архівний фонд і архівні установи» [17]. Відповідно до цих документів ФПУ та НБУВ мають право обмежити доступ до документів у таких випадках: на час науково-технічного опрацювання або реставрації з метою збереження документів; з метою захисту законних прав та інтересів власників документів на їхню вимогу; в інтересах зберігання державної таємниці та інших передбачених законодавством таємниць; у випадках, коли документи можна використати з метою дискредитації особи Президента України, членів його родини; коли вони мають конфіденційний характер. Доступ до документів, які зачіпають законні права та інтереси громадян, здійснюється з дозволу цих громадян або їхніх законних представників. Доступ до документів не може бути обмеженим з політичних чи ідеологічних мотивів. Умови обмеження доступу до документів Фонду можуть визначатися президентами України, їхніми законними представниками або уповноваженими особами, а також власниками документів на будь-який строк. Виняток з обмеження доступу до документів Фонду становлять випадки, коли матеріали надаються: колишнім

президентам України, за якими зберігається право необмеженого доступу до документів їхнього архівного та персонального фонду; представникам адміністрацій президентів України, які уповноважені на це з метою використання документів для поточної діяльності за письмовим поданням Президента України або уповноваженої ним особи; фахівцям, що уповноважені здійснювати науково-технічне опрацювання документів, та керівництву ФПУ для поточної роботи з організації документного фонду; представникам судових та слідчих органів у порядку, визначеному законодавством України. Строки обмеження доступу визначаються генеральним директором НБУВ згідно з законодавством, а також за письмовим поданням президентів України, їхніх законних представників, уповноважених ними осіб, власників документів [19].

З питань організації, формування, опрацювання архівного та музейного фондів ФПУ керується інструкціями та рекомендаціями Головного архівного управління при Кабінеті Міністрів України та Міністерства культури і мистецтв України. Нормативно-інструктивне забезпечення бібліотечного фонду ФПУ здійснюється на основі Статуту НБУВ, інструкцій і рекомендацій Міністерства культури і мистецтв України та власних нормативно-інструктивних документів. Оскільки ФПУ як президентська бібліотечно-архівна колекція у своїй практиці поєднує технологічні процеси обробки, зберігання та використання документів різних видів (видань, архівних, музейних документів), то нормативно-інструктивна база ФПУ потребує розробки таких документів, які б органічно об'єднували традиційні та сучасні технологічні аспекти зазначених галузей зберігання і використання інформаційних ресурсів. Саме тому науково-методичній роботі в ФПУ приділяється окрема увага.

Відповідно до Положення [19] активну роль у комплектуванні ФПУ відведено Адміністрації Президента України. 19 березня 2002 р. главою Адміністрації Президента України було прийнято розпорядження «Про порядок підготовки документів і матеріалів в Адміністрації Президента України для передачі до Фонду президентів України». Відповідно до цього документа структурними підрозділами Адміністрації Президента України здійснюється відбір та комплектування ФПУ документами і матеріалами, що стосуються державної, суспільно-політичної та громадської діяльності Президента України. Згідно з цим до ФПУ двічі на рік передаються такі документи: звернення до Президента України громадян з найважливіших життєвих проблем та відгуки на їх рішення; копії доку-

ментів особливого державного значення *, а також надіслані на ім'я Президента України книги з дарчими написами, вітальні листівки, друковані вітання та зарубіжні видання, що відображають державну, суспільно-політичну, громадську діяльність Президента України, авторські твори Президента України, Глави Адміністрації Президента України; сувеніри, вручені Президентів України зарубіжними делегаціями, виробничими колективами, науковими закладами та окремими громадянами. Ці документи заклали основи бібліотечного, музейного і архівного фондів ФПУ.

Окремо слід зазначити таку важливу функцію ФПУ, як науково-видавничу. Ця функція реалізується шляхом підготовки та видання книжкової серії «Президентська бібліотека: духовні першоджерела України». Серію засновано відповідно до Указу Президента України від 20 жовтня 1998 р. № 1152/98 «Про державну підтримку культури і мистецтва в Україні» [13]. Указом Президента України від 25 травня 1999 р. № 567/99 затверджено Положення про книжкову серію «Президентська бібліотека: духовні першоджерела України» [20]. Відповідно до цих документів книжкова серія створюється з метою ознайомлення з духовною спадщиною України найширшого загалу нашої держави та усіх, хто цікавиться духовною спадщиною України, з кращими зразками української культури і науки. Об'єктом цього видання є найвидатніші пам'ятки духовної культури українського народу. У складі серії, зокрема, – пам'ятки українського літописання, філософської думки українського народу, джерела з історії церкви в Україні, пам'ятки української мови, політично-правової культури, картографічні пам'ятки України, літературні твори, пам'ятки музичної культури, українського мистецтва, українські дидактичні твори та педагогічна спадщина, етнографічна, фольклорна, наукова спадщина українського народу. Основними критеріями підбору історичних, літературно-мистецьких та наукових праць серії є їх загальнонаціональна значущість та світове визнання як таких, що посідають належне місце в загальносвітовій спадщині людства, починаючи від найдавніших часів і до наших днів. Відповідно до Положення про книжкову серію [20] підготовку і внесення пропозицій стосовно формування переліку видань цієї серії, з вартості, обсягів книговидавничої програми, а також формування реєстру закладів, установ та організацій

* Так, до ФПУ було передано аутентичну копію Конституційного Договору між Верховною Радою України та Президентом України «Про основні засади організації та функціонування державної влади і місцевого самоврядування в Україні на період до прийняття нової Конституції України».

– отримувачів видань серії, яким ці видання надаються безкоштовно, здійснює Рада з питань видання книжкової серії «Президентська бібліотека: духовні першоджерела України», яка утворюється Державним комітетом інформаційної політики, телебачення та радіомовлення України як дорадчий орган. До складу Ради входять фахівці Національної академії наук України, Міністерства культури і мистецтв України, інші установи та організації. Перелік видань книжкової серії формується Національною академією наук України за участю Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського та відповідних галузевих академій наук. Відповідно до цього науковцями розроблено перелік перших 150 томів серії, який охоплює період від найдавніших часів до першої чверті ХХ століття. Послідовність і пріоритетність видань визначено за такими критеріями: історична значущість пам'ятки, її роль у формуванні національної свідомості і культури українського народу; ступінь обізнаності широкого загалу з тим чи іншим зразком української науки, культури, унікальність та раритетність видань, необхідність якомога швидкого введення їх у сучасний освітній та культурний обіг; актуальність пам'ятки або джерела науки і культури для українського народу. Сьогоднішнім завданням ФПУ є вирішення організаційних питань спільно з державним Комітетом інформаційної політики, телебачення та радіомовлення України щодо видання та розповсюдження книжкової серії «Президентська бібліотека: духовні першоджерела України» (відповідно до Положення про книжкову серію [20]).

Науково-видавничу функцію реалізується також у допомозі підготовки видань тематики ФПУ іншим установами. Відповідно до розпорядження Президента України від 13 липня 2001 р. № 188/20-рп «Про подарункове видання «Книга від Президента України» з метою розвитку традицій українського раритетного книговидання та популяризації досягнень національної культури була започаткована серія подарункових раритетних видань «Книга від Президента України». У зазначеній серії видаються кращі твори, що є надбанням національної культури, літератури, мистецтва, які увійшли до світової духовної спадщини. Книги серії вручаються вітчизняним та іноземним державним та громадським діячам, іншим особам, а також установам і організаціям як пам'ятний раритетний подарунок на згадку про Україну, урочисту подію, ювілей тощо [21]. ФПУ бере участь у підготовці видань серії «Книга від Президента України».

Становлення документного фонду ФПУ здійснюється за часів інтенсивного розвитку бібліотечно-інформаційних технологій, активного поши-

рення електронних інформаційних ресурсів. Це не могло не позначитися на процесі формування документного фонду. Значний обсяг документного фонду ФПУ становлять електронні документи, бази даних. У ФПУ розпочато роботу над електронною бібліотекою «Президент України», до якої увійшли електронні копії опублікованих у вітчизняній та зарубіжній пресі статей, виступів, інтерв'ю, прес-конференцій, привітань Президента України, електронних копій окремих видань виступів та звернень Президента України. Електронна бібліотека «Президент України» на сьогодні налічує 820 документів. Таким чином, іде процес оцифрування друкованого репертуару, пов'язаного з офіційною діяльністю Президента України. Для створення електронних інформаційних ресурсів у ФПУ іде формування бази даних «Президенти країн світу», яка подає відомості про країну, в якій запроваджено посаду президента, конституцію цієї країни, законодавчі документи, що регулюють функціонування інституту президентства та біографічні відомості про президентів.

Важливим у функціонуванні президентської бібліотечно-архівної колекції є питання збереження і використання документного фонду, оскільки ФПУ комплектується документами, які потребують різних технологічних умов зберігання і використання (аудіо-, відео-, кіно-, фотодокументи, архівні та музейні документи). Зберігати такі документи слід у приміщеннях, оснащених відповідно до технологічних умов зберігання цих документів, а користуватися ними – у спеціально обладнаних місцях у читальних залах. З метою збереження документних фондів організовується процес оцифрування різних видів документів (творів друку, архівних, музейних).

У ФПУ створюються окремі колекції і зібрання. На сучасному етапі організовуються колекція видань «Конституція України», до якої мають увійти всі видання конституцій України, прийнятих протягом усієї її історії, а також бібліотечно-музейна колекція «Державна символіка України». Створенню таких колекцій передують ґрунтовна наукова робота з визначення кола експонатів колекції, пошук місця знаходження цих експонатів та залучення їх до ФПУ.

Формування президентської бібліотечно-архівної колекції ФПУ розпочато, зроблено перші кроки у процесі пошуку та залучення документів і їх наукової обробки. Подальша робота буде спрямована на ретроспективне та поточне комплектування документного фонду, науково-методичне забезпечення технологічних процесів обробки, зберігання та використання документів, створення власних інформаційних ресурсів, узагальнення досвіду функціонування президентських бібліотечно-архівних ко-

лекцій в інших країнах, встановлення з ними зв'язків з метою документообміну.

Президентська бібліотечно-архівна колекція – не лише меморіальна та бібліотечно-інформаційна структура. Факт її створення та функціонування – це рівень ставлення держави до справи збереження своєї історичної спадщини, рівень політичної та державної культури.

Література

1. Державотворення і правотворення в Україні: досвід, проблеми, перспективи / За ред. Ю. С. Шемшученка. – К. : Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького, 2001. – С. 113.
2. Довбня А. Законодавче утвердження інституту президентства в Україні // Президент в Україні: Бюлетень законодавства та юридичної практики України. – 1999. – № 8. – С. 25–32.
3. Дубровіна Л. А., Онищенко О. С. Історія Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського. 1918–1941 / НАН України; Національна б-ка України ім. В. І. Вернадського. – К. : НБУВ, 1998. – 337 с.
4. Кіс Т. Інститут президентства в Україні // Нова політика. – 2000. – № 1. – С. 23–31.
5. Конституція України: Прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 р. – К. : Преса України, 1997. – 80 с.
6. Конституція незалежної України. – К., 1995. – С. 121, 195, 265.
7. Кудряченко А. И. Інститут президентства на Україні: реалії конституційно-правового статусу // Государство и право. – 1998. – № 3. – С. 99–106.
8. Муха Л. В. Бібліотечні книжкові колекції та зібрання: походження, історія, реконструкція / НАН України. Національна б-ка України ім. В. І. Вернадського; За ред. О. С. Онищенко. – К., 1997. – 52 с.
9. Президент України // Конституційне право України. – К. : Наук. думка, 1999. – С. 482–503.
10. Про заснування поста Президента Української РСР і внесення змін та доповнень до Конституції (Основного Закону) Української РСР : Закон Української Радянської Соціалістичної Республіки від 5 липня 1991 р. № 1293-XII // Відомості Верховної Ради Української РСР. – 1991. – № 33. – Ст. 445.
11. Про авторське право і суміжні права : Закон України від 23 грудня 1993 р. № 3792-XII // Відомості Верховної Ради України. – 1994. – № 13. – Ст. 64.
12. Про бібліотеки і бібліотечну справу : Закон України від 27 січня 1995 р. № 32/95-ВР // Відомості Верховної Ради України. – 1995. – № 7. – Ст. 45.
13. Про державну підтримку культури і мистецтва в Україні : Указ Президента України від 20 жовтня 1998 р. № 1152/98 // Офіційний вісник України. – 1998. – № 42. – С. 14.
14. Про державну таємницю : Закон України від 21 січня 1994 року № 3855-XII // Відомості Верховної Ради України. – 1994. – № 16. – Ст. 94.
15. Про музеї і музейну справу : Закон України від 29 червня 1995 р. № 249/95-ВР // Відомості Верховної Ради України. – 1995. – № 25. – Ст. 191.
16. Про надання Центральній науковій бібліотеці імені В. І. Вернадського статусу національної : Указ Президента України від 5 квітня 1996 р. № 244/96 // Збірник указів Президента України / Адміністрація Президента України. – Вип. 2 (квітень–червень 1996 р.). – К., 1996. – С. 19.
17. Про Національний архівний фонд і архівні установи :

Закон України від 24 грудня 1993 р. № 3814-XII // Відомості Верховної Ради України. – 1994. – № 15. – Ст. 86.

18. Про Президента Української РСР : Закон Української Радянської Соціалістичної Республіки від 5 липня 1991 р. № 1295 // Відомості Верховної Ради Української РСР. – 1991. – № 33. – Ст. 446.

19. Про Положення про Фонд президентів України : Указ Президента України від 11 жовтня 1996 р. № 936/96 // Збірник указів Президента України / Адміністрація України. – Вип. 4. Ч. 1 (жовтень–листопад 1996 р.). – С. 41–47.

20. Про Положення про книжкову серію «Президентська бібліотека: духовні першоджерела України» : Указ Президента України від 25 травня 1999 р. № 567/99 // Офіційний вісник України. – 1999. – № 21. – Ст. 948.

21. Про подарункове видання «Книга від Президента України» : Розпорядження Президента України від 13 липня 2001 р. № 188/20-рп // Офіційний вісник України. – 2001. – № 29. – С. 121.

22. Сахаров Н. А. Институт президентства в современном мире. – М., 1991. – 176 с.

Культурно-просвітницька діяльність НБУВ

Наступного року виповнюється 85 років від дня заснування Національної академії наук України та Національної бібліотеки України, яка носить ім'я її першого президента В. І. Вернадського.

На пошану знаменних подій НБУВ проводить серію заходів, які розпочато у вересні 2001 р. книжковою виставкою до 75-річчя Інституту літератури НАН України ім. Т. Г. Шевченка – першою виставкою циклу «Вчені та установи НАН України».

У січні 2002 р. до 10-ї річниці Інституту політичних та етнонаціональних досліджень було презентовано книжкову виставку та каталог представлених на ній видань. До каталогу увійшли енциклопедії, збірники наукових праць, довідники, монографії та автореферати дисертацій співробітників Інституту, серед яких відомі вчені-політологи І. Курас, Ю. Левенець, В. Масненко, Ю. Шаповал та інші.

У березні 2002 р. розгорнуто книжкову експозицію, присвячену 100-літньому ювілею видатного вченого-літературознавця, члена-кореспондента НАН України Є. П. Кирилюка – автора досліджень творчості І. Котляревського, Т. Г. Шевченка, І. Франка.

Цикл виставок «Національна академія наук України: Видавнича діяльність» розпочато у травні виставкою видань ВУАН, що вийшли друком у 1918–1939 рр. До експозиції увійшли праці фундаторів української науки – Д. Багалія, М. Грушевського, Б. Грінченка, Н. Полонської-Василенко, С. Єфремова, А. Кримського, М. Костомарова та інших. На виставці, зокрема, представлені: «Записки Історично-Філологічного Відділу», «Київські збірники», «Збірник праць єврейської Історично-Археологічної Комісії», «Чернігів і північне Лівобережжя» та інші наукові праці того періоду, які й досі є важливим науковим підґрунтям для вчених, аспірантів, студентів – численних читачів НБУВ.

***

Проведення наукових заходів, книжкових виставок та культурно-мистецьких акцій у рамках Днів слов'янської писемності і культури стало традицією в Національній бібліотеці України імені В. І. Вернадського.

«Фольклор народів світу: Польський фольклор», «Україна – шлях до незалежності: Українське козацтво», «Академічне видавництво «Проф. Марін Дрінов» – такі

книжкові виставки експонувались наприкінці травня і були присвячені святу слов'янських народів.

До експозиції, присвяченої польському фольклору, увійшли видання, надруковані польськими видавництвами польською мовою, та роботи українських авторів і перекладачів. Це казки, легенди, байки, обрядова поезія, пісні, які уособлюють велику художню та естетичну цінність народно-поетичної творчості Польщі. Виставка завершує цикл книжкових виставок НБУВ «Фольклор країн світу».

Історію українського козацтва, якому цього року виповнюється 510 років, презентує інша виставка. Серед авторів експонованих видань відомі вчені-історики – Д. Яворницький, М. Костомаров, М. Грушевський, О. Апанович. Виставка складається з кількох розділів: загальна історія козацтва, архівні матеріали, державний устрій, міжнародні відносини, запорозьке козацтво, козацтво інших регіонів, культура та побут козаків.

Для експонування в НБУВ академічним видавництвом «Проф. Марін Дрінов» (Болгарія) надано літературу з фольклору, народного побуту та етнографії, релігієзнавства, філософії та мовознавства. Після закінчення виставки всі видання (39 примірників) поповнять фонди НБУВ.

З успіхом пройшла презентація нових видань професора Маргарити Славової (Болгарія) «Попелюшка літератури» та «Волшебное зеркало детства», яка переросла в наукову дискусію письменників, мистецтвознавців, видавців та оформлювачів книги.

Науковий консультант Національного заповідника «Софія Київська», заслужений працівник культури Ірма Тоцька прочитала наукову доповідь «Олег Гориславович у «Слові о полку Ігоревім».

Мистецтво української вишивки було гідно представлено виставкою Катерини Романенко «Червоними і чорними нитками...». Майстриня, яка освоїла понад 20 технік вишивання, намагається відновити народну вишивку як виключно важливу складову невичерпної скарбниці духовної культури українського народу.

Ірина ПРОКОШИНА,
зав. виставкового сектора КПЦ,
Антоніна ШЕРЕМЕТ,
зав. науково-просвітницького сектора КПЦ

© І. А. Прокошина
© А. П. Шеремет